

İletişim/Tanıl Bora, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Milliyetçilik, Cilt 4* için hazırlanmıştır (İstanbul,2002)

Milli Türk Kimliği ve 'Öteki' (Yunan)

H. Millas

Milliyetçi düşünce biçimi 'bizden olmayanı' da, yani 'öteki' kavramını içerir. Milliyetçi kimlik evrensel değil yereldir ve sınırlı bir toplulukla anlam kazanır. Benedict Anderson milleti 'sınırlı ve egemen muhayyel bir siyasal topluluk olarak' tanımlar. [1] Sınırlı olması 'öteki'nin varlığıyla açıklanabilir. İster gerçek ister muhayyel olsun, 'bizden olmayan'ın var olduğu alanlar 'bizim' dış sınırlarımızı oluşturur ve 'öteki'nin varlığı bu sınırla zımnen kabul edilir. Egemenlik kavramı da aynı biçimde 'öteki' kavramını yeniden gündeme getirir: bizden olmayanlar güç kazanıp yada dış sınırlarımızı aşip iç işlerimize karışmamalıdır. Yani 'öteki', milliyetçi ideolojinin, olmazsa olmaz, temel taşlarından birini oluşturur.

Politik konjonktüre göre 'öteki' ya 'mutedil' bir düşmandır, bir hasımdır, yada, örneğin Nazi Almanya'sında ve her milletin içinde bazı kriz dönemlerinde olduğu gibi isterik bir yabancı düşmanlığına neden olan bir cemaattir, bir millettir. Kimi zaman 'öteki' bir cemaatler topluluğu olabilir. Örneğin, bir din birliği yada siyasal/ideolojik yada bir coğrafya bütünlüğü oluşturan milletler topluluğu 'öteki' olarak algılanabilir. 'Öteki' bazen yurt içinde bazen dışında keşfedilir yada icat edilir. Milliyetçi dünya görüşüne sahip kimseler, kimlikleri yüzünden, düşünce referansları hep 'öteki'dir, öteki 'milletler'dir. Geçmiş, çevrelerini ve geleceği, insan ilişkileri kapsamında değil, hep 'milletler' ilişkileri olarak algırlar ve bu biçimden dile getirirler.

Milliyetçi *kimlik* yerel (sınırlı) bir kimlik olmakla birlikte milliyetçiliğin kendisi, bir ideoloji ve bir dünya görüşü olarak bütün dünyaya yayılmasıyla evrensellik kazanmıştır. Evrenselliği birleştiriciliğinde değil, halklarca benimseniş olan yaygın ayrılıkçılığındadır. Bütün dünyada, benzer bir biçimde 'ötekine' karşı güvensizlik içinde bulunan, yani yabancı düşmanlığı hisseden insan toplulukları, milli devletler içinde yaşamaktadırlar. Biz-onlar ayırımı

temel bir anlayışa dönüşmüştür ve bu anlayış düşünce alanında egemenliğini duyurmaktadır. Milliyetçilere göre 'bizim milli çıkarımız' en yüce, hatta en kutsal ilkedir. 'Milli çıkar' bir fetişe dönüşmüştür. Kimi araştırmacılara göre milliyetçilik, milli toplumun 'ilelebet' devamlılığı aracılığıyla ölümsüzlüğü arayan ve insanlara bu duyguyu ve güveni sağlayan dünyada çok yaygın yeni bir dindir.

[2]

Milliyetçilik bu çerçevede anlaşıldığında, 'ötekine' yakıştırılan işlev de öngörülebilir: 'tarihsel' olarak hep 'milletimizin' karşısında farzedilendir; ve bundan böyle engel oluşturulmaması gerektir. Bu yolda milletlerin göze alacakları fedakarlıkların sınırı yoktur. 'Çıkar' saydıkları durumlar adına 'ötekine' karşı verilen savaşlarda insanlar hayatlarını hatta çocuklarının hayatlarını bile (ilk Hıristiyanlar'ın yaptığı gibi) seve seve feda edebilmektedirler. 'Biz-öteki' ilişkisi bu kapsamda ele alındığında, milli yararın nesnel değerlendirmelere dayanmadığı görülür. [3] Her millet kendi gerçeğine sıkı sıkıya sarılmakta, anlaşma ancak zayıfın güçlüünün karşısında ödün vermesiyle (gerilemesiyle, pes etmesiyle) sağlanmaktadır. Ya uluslararası ilkeler geçerli olamamakta, yada güçlüünün gücüne göre uygulanmakta, yani zor altında kabul edilmektedir. Uluslararası ilkeler saygı sağlayamamakta, 'öteki'nin karşısında çifte standart milliyetçi düşünce biçiminin temelini oluşturmaktadır.

Bütün milletler için geçerli olan bu özellikler, doğal olarak her millette, milletin kendine özgü tarih yorumuna göre, özgün bir uygulama biçimi sergiler. Ancak milli kimliğin incelenmesi ve hele bu kimliğin 'öteki'ne karşı oluşturulan davranış ve söyleme göre ele alınması zorluklar içerir. Milli düşüncenin ve milli kimliğin meşruiyet zemini bu tür incelemelere pek açık değildir ve bu konuların ele alınmasını hoş karşılamaz. Bu alanda iki temel zorluk görülür. 1) Milliyetçi paradigmaya göre millilik, milli topluluklar ve 'öteki' nesnel gerçekliklerdir; konjonktüre göre oluşan, tarihsel varlıkları zamanla sınırlı olan, bir başlangıcı ve bir sonu olan olgular değildir. Bundan dolayı milli kimliği temel değer sayanlar, 'öteki'nin bir yorum yada 'bizim algılamamızla' ilgili bir 'muhayyel öteki' olarak ele alınmasını kabul etmezler. 2) İkinci zorluk ise milli kimliğin doğrudan, yada dolaylı bile olsa, bir yabancıya ve hele bir hasıma indekslemek (bağımlı kılmak) konusundaki isteksizliktir. Milletler genellikle 'öteki'ne karşı aşağılayıcı bir söylem oluştururlar, önemsizliğini vurgularlar ve 'öteki'nin kendi kimliklerinin bir ögesi ve hele bir bakıma 'eseri' olduğunu kabul etmek istemezler.

Bir millet içinde hemen herkesçe kabul edilen milli paradigmadan ve kimi psikolojik savunma reflekslerinden doğan bu dirençlere rağmen, son yıllarda, özellikle milliyetçiliğin tarihsel bir olgu olarak incelenmeye başlandığı 20inci yüzyılın ikinci yarısından sonra, milli kimlikler, ve bunlarla ilişki olarak 'öteki' daha nesnel bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır. Günümüzde milli kimliğe, milli ideolojinin paradigması temel kabul edilmeden, eleştirel bir biçimde de yaklaşılabilmektedir. Burada da buna çalışılacaktır. [4]

'Yunan', Türk milliyetçiliğinin temel düşmanlarından, hatta belki de başka 'öteki'lere kıyasla (Rus'a, Ermeni'ye, vb. kıyasla) bir numaralı 'öteki'dir. Bu sonucun hem 'nesnel' (herkesle kabul edilen) hem de 'muhayyel' (ideolojik) nedenleri vardır. Ama her durumda, milli kimlik sahibi kimseler, 'öteki' ile ilgili değerlendirmelerini ister istemez belli bir paradigmanın sınırları içinde yaparlar; her olayı milli anlayışa uygun bir biçimde algılar ve böyle yorumlarlar. Bundan dolayı farklı ülkelerin milliyetçileri ilişkileriyle ilgili yorumlarında uyum (anlaşma) sağlayamayıp ters sonuçlara varırlar. Milli tarihler/mitoslar özgündür; ve ancak o milletin üyelerince inanılır.

Burada Yunan'ı 'öteki' konumuna getiren nesnel/muhayyel olaylar anımsatılacak, bu olayların 'milli' değerlendirmeleri sıralanacak sonra bu yorumların günlük yaşamda ve milli Türk kimliğinin oluşmasında ne tür bir işlevi olduğuna değinilecektir.

'Milliyetçi milliyetçiye baka baka kararır'

Ata sözleri bazen kimi durumları 'veciz' bir biçimde dile getirir. 'Körle yatan şaşşı kalkar' ve 'kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan' gibi sözler milliyetçi dünya görüşünün yayılma biçimini güzel ifade eder. Türk milliyetçiliği Yunan milliyetçiliğini önemli derecede kopya etmiştir yada onun etkisinde kalmıştır. On sekizinci yüzyılın sonunda ortaya çıkan Yunan milliyetçiliği Balkanlar'da bu ideolojinin öncüsüdür ve bunun etkisi yörede görülmektedir. Türk milliyetçiliği şu alanlarda 'Yunan'dan etkilenmiştir:

1) 1821-1829 Yunan ihtilali, Osmanlı Müslümanları arasında ilk kez yeni (milli) bir dönemin doğduğunun sezilmesine neden olmuştur. Artık Tercüme Odası'nın başına bir Fenerli Rum değil bir Müslüman, Yahya Efendi, getirilecektir (1821). Bu yeni anlayış, temelde, insan topluluklarını din, dil, soy gibi kavramlarla belirlenen bir tür ırkçı bütünlük içinde görmekten başka bir şey değildi. Milli görüş Balkanlar'da egemen olmaya başlayınca devletlerin kararları da bundan böyle bu milli bütünlüğe uygun seyredecektir. [5]

2) Yunan İhtilali, özellikle Osmanlı devlet mekanizmasıyla içli dışlı olan aydın ve memur kesimi için önemli bir dönemi başlatır. Yunan yeni bir kaygıdır; ve bir dürtüdür. İhtilali bastıramayan

yeniçeri askerine son verilecek (1926), daha çağdaş bir ordu yapısına geçilecektir; 'savunma' ile ilgili bir sıra reformun başlatılması da bu dönemde görülür. Bugün bile 'resmi' Türk tarihçiliği '*bağsız Yunan devletinin kuruluşunu...Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının başlangıcı*' olarak görür.

[6]

Sonradan, milliyetçi dönemde geliştirilen tezlerle, Türk tarihçiliği bu olayı 'öteki'nin nankörlüğü olarak sunacaktır: Yunanlılar, yabancı güçlerle anlaşıp onlara iyi davranmış olan (dinlerine, dillerine, cemaatlerinin iç işlerine karışmamış olan) Osmanlı'ya/Türk'e kötü davranmıştır; yada en azından yabancı tahriklere kanmıştır.

3) Yunan, Türk milli kimliğinin olduğu yıllarda temel siyasal tehditti. 1897 savaşı, Girit'in ayaklanması ve Yunanistan'a bağlanması, Balkan Savaşları (ve bunlardan toprak kayıpları ve göçler), İzmir'in işgali ve Anadolu'nun genelini tehdit edilmesi Türk milliyetçiliğinin doğuşuyla eş zamanlıdır. 'Yunan' faktörü Türk milliyetçiliğinin doğmasında önemlidir. Bunu Ziya Gökalp 'Vur' şiirinde çarpıcı bir biçimde dile getirmiştir: '*Durma Yunan durma, kibrini artır / Türklük'ün başına hakaret yağdır! / Uyuyan bu kavme bu zillet azdır. / Vur eski kölesi, uyandır onu! ... Sıkıştır ki ordu, donanma yapsın / Garp'te ne terakki varsa kapsın*'.

4) Balkan Savaşları'ndan önce Türk milliyetçiliği henüz 'mülayimdi' ve 'öteki'ni yenme çağrıları değil, ona benzeme çağrıları dile getiriyordu. Gazeteci Ahmet Şerif örneğin, 1909-1910 yıllarında kaleme aldığı yazılarında, Rum ve Musevilerin eğitim konusundaki olumlu faaliyetlerini gündeme getirerek şöyle seslenir: '*Ankara'nın İslam halkı! Size hitabediyorum... Müslüman olmayan vatandaşlarınızı taklit ediniz... (Yoksa) bir gün gelecek ki, 'başkaları' efendi, siz de hizmetkar olacaksınız.... Teşebbüsünüzle Hıristiyan vatandaşları taklit ediniz. Onlar her bakımdan sizden ileridirler, daha refah içinde yaşarlar*'.

[7]

'Öteki'ne karşı kaygı ve kuşku bu yazılarda belirgindir; ancak 'öteki' henüz bir hasımdır ve ona karşı eylem ancak bir yarış biçiminde anlaşılmaktadır.

Yunanlılar'ın Balkanlar'daki, özellikle 1905-1914 yıllardaki, yayılcı politikaları ve pratikleri de Türk milliyetçilerini doğrudan etkilemiştir. Farklı etnik guruplara karşı yürütülen baskılar, ekonomik boykotaj, terör eylemleri, katliamlar, sürgün ve etnik arındırmalar hemen aynen kopya edilmiştir. En sert 'tedbirlerin' aynen kopya edilme gereği Ömer Seyfettin'in metinlerinde açıkça dile getirilmiştir. Örneğin 'Beyaz Lale' adlı öyküsünde memleket içinde yabancı unsurların kalmasının nasıl tehlikeli olacağını ve bu konuda 'insaniyet fikrinin cemiyet için tehlike olduğunu' anlat(tır)ır. Yazar metinlerinde sık sık 'millet olabilmek için' Batılıların ve Yunanlılar'ın örnek alınması gerektiğini vurgular: Türkler'in de bir Megali İdea'sı olmalıdır; Yunanlılar gibi yurt dışındaki Türkler'i vatana katmalıdır; olumlu Türk kahramanlar 'buna benzer zor bir durumda

(milliyetçi) bir Rum ne yapar?' diye düşünüp öyle hareket ederler, vb.

[8]

İttihatçılar tarafından gayri-müslim guruplara karşı uygulanmış olan mali boykotajın benzeri, yani 'ötekenden alış veriş etmeme', 20inci yüzyıl hemen başında Yunanlılarca Selanik Yahudileri'ne ve yöredeki Bulgarlar'a karşı uygulanmıştı. Tripolis'teki (Treblice) 1821 tarihli katliam Balkanlar'da ve Anadolu'da daha sonraları yaşanan dramların öncülerindendir. Ahmet Refik, öteki milletlere karşı faaliyetin başarısını şöyle açıklar: *'İttihatçıların bu gayeler peşinde koşmalarına en ziyade icra-yı tesir eden sebep, kendilerinin Rumeli'nde Yunanilere ve Bulgarlara karşı çetecilik yapmış olmaları, Bulgar ve Yunan usullerini numune ittihaz etmeleri'dir'*

[9]

Yunanlı milliyetçiler 1904-1905 yıllarında Bulgarlar'ın okullarını yakmış, zaman zaman milliyetçi Bulgarlar'ı öldürmüştür; on yıl kadar sonra Jön Türkler İstanbul'da 'öteki'ne ait dükkanlarını tahrip edecek, genel olarak 'ötekilerin' hayatı konusunda duyarlı davranmayacaktır. Türk milliyetçiliğinin Balkanlar'da filizlenmesi tesadüf değildir.

5) Milli bir devletin kurulmasıyla sonuçlanan Türk İstiklal Savaşı Yunanlılar'ın İzmir'e çıkışıyla başlar. Bu görüş, solda yada sağda olsun Türk tarihçiler arasında yaygındır. [10] Bernard Lewis de Yunan ordusunun Megali İdea ideali adına İzmir'e 'kalıcı güçler' görünümünde çıkışının sonucunda Türkler'in 'şiddetli ve birden' tepki gösterdiklerini anlatır.

[11]

Yunan tehdidi Türk milliyetçiliğine ivme kazandırır. Çağdaş milli Türk devletinin kurulması Yunan'a karşı kazanılmış kritik muharebelerin sonucunda sağlanmıştır. Milli devlet yaratılırken temel düşman konumunda olana karşı kazanılan bu başarılar her yıl milli bayram olarak kutlanmaktadır. Milli mücadelelerin meşruiyeti yeniden üretilen (olumsuz) 'öteki' ile hatırlatılır.

6) Çağdaş Yunanlılar milliyetçi ideolojilerini Osmanlı topraklarına karşı geliştirmeye çalıştıkları yayılcı bir politikayla bir arada yürütmüşlerdir. Megali İdea olarak bilinen bu 'ülkü'ye meşruiyet, muhayyel bir geçmişle sağlanmaya çalışıldı: Yunanlılar kendilerini hem antik Yunan dünyasının hem Bizans'ın devamı ve varisleri olarak algıladılar. Bu, Türk egemenliğinde olan topraklar üzerinde hak iddia etme anlamı taşımakta idi. Çağdaş Yunanlılar'ın eskilere uzanan devamlılığına Türk milliyetçileri en azından Yunan yoldaşları kadar inandılar ve bunu ciddiye aldılar. Bunun sonucu ise milliyetçiler arasında aşırı kaygının ve güvensizliğin doğuşu demektir.

7) Çağdaş Türk toplumu içinde, Yunanla akraba sayılan büyük oranda 'Rumlar' yaşardı (1897'de % 13.5) [12]. Gittikçe güçlenen bir Yunan kimliği sergileyen bu topluluklar, 'yabancı unsurdan arınmış milli devlet' modeline inanmış olan milliyetçiler için Yunanla ilişkili ek bir kaygı,

bir güvensizlik ve bir tehdit kaynağıydı.

8) Bu ilişkilerin bir de eskilere uyanan bütününüle muhayyel boyutu vardı. Yunanistan'dan kaynaklanan ve Yunanlılar'ın eskilere uzanan devamlılığını vurgulayan söyleme inanmış olan Türk milliyetçileri, bütün Anadolu'yu (Bizans'ı) ve İstanbul'u Yunanlılar'dan aldıklarına inanmaya başladılar. [13] Geçmiş, Yunan-Türk tarihi biçiminde algıladılar. Geçmişe güncel bir geçerlilik verdiler. Bugünü ve yarını, geçmişin bir uzantısı olarak gördüler. Bu durum güvensizliği, kuşkuyu ve yabancı düşmanlığını pekiştirdi.

9) Türk milliyetçilerce Yunanlılar'ın geçmişteki davranışları değerlendirilip çıkarılan genel görüş, Yunanlılar'ın tek başlarına kendileri değil, 'düşman Batı'nın' bir ajanı/müttefiki olarak tehlike oluşturduklarıdır. Bu görüşle bütün milliyetçi söylemlerde rastlanan ikilem de ('öteki' hem önemsizdir hem de tehlike oluşturmaktadır) çözümlenmiş olmaktadır: 'öteki', 'bize' göre değersizdir, aşağıdır, biz ondan her alanda üstünüz/güçlüyüz; tehlikeli olması ise ancak başkalarının desteğini kazandığındandır.

10) Daha yakın dönemlere gelindiğinde, Yunan'ın Kıbrıs'ta, Ege'de ve Batı Trakya'da - 'kötü niyetle' - Türk 'milli çıkarlarına' karşı davrandığı ve Türkiye'nin Avrupa Birliğine doğru giden yolda bir engel olduğu anlayışı Türk toplumu içinde doğal (ve beklenen) bir açıklama olarak yaygınlık kazanır. Son on yıllardaki gelişmeler ve gerginlik hem yukarıda sıralanan algılamaların bir devamı ve bir sonucu olarak ortaya çıkmış ama aynı zamanda geçmişle ilgili mitosun doğrulanması işlevini de üstlenmiştir. Yunan'ın milletçilerce benimsenmiş olan 'kalıcı' özellikleri ('öteki'nin yayılmacı, düşman, içten pazarlıklı, vb. 'özü') olayların milliyetçi yorumuyla yeniden üretilmiştir. Milli paradigma bu yorumlarla sürdürülmek istenmiştir. Tehdit algılanması bir ideolojisinin temel taşlarına dönüşmüştür. Zaman zaman paranoya noktasına varan kaygılar ve kuşkular milliyetçi görüşün en etkili ve inandırıcı silahı olmuştur.

Bütününüle farklı bir yaklaşım ve algılama izleyen kimseler ise (kısmen yada bütün olarak) milli paradigmayı terk etmeye başladıkları anlamına gelmektedir. Bundan dolayı 'öteki'yle ilgili olumlu yada olumsuz olmayan beyanlar milliyetçilerce tepkiyle karşılanmakta, bu tür kimseler şüphe ile karşılanmaktadır: 'öteki'ne karşı 'mülayim' davrananlar ve olumlu söz edenler - gerçekten - milli paradigmayı zedeleyici bir yaklaşım sergilemektedirler.

11) Nihayet, 'Yunan' dolaylı olarak da bir tehdit unsuru olmaktadır: Türkler'i sürekli karalamaktadır. Çeşitli nedenlerle (Bizans dönemindeki Osmanlı'nın yayılmacı rolünü, Ortodokslar'ın Osmanlı dönemindeki ikinci sınıf vatandaş konumlarını, Yunan İhtilali sırasındaki

Osmanlı baskıcı eylemini, Rumlar'ın Osmanlı devleti ve sonraları Türkiye Cumhuriyeti içindeki sorunlu yaşamlarını, Kıbrıs'taki durumu, Ege'deki anlaşmazlıkları ve başka konuları gündeme getirip hep 'Türk' tarafını haksız göstererek) 'bizi' dünyaya karşı karalamaktadır. [14]

Milli kimliğe ayna tutan 'Öteki'

Milli kimliğin ve milli tarih yorumunun doğuşuyla doğrudan ilişkili olan ve yukarıda sıralanan olaylar ve algılamalar ancak milliyetçi paradigma içinde anlam ve tutarlılık edinebilirler. Tersine, milletlerin çok yeni bir siyasal olgu olduğu kabul edildiğinde ve hele insan topluluklarının 'milli özlerinden' dolayı tarihsel ve değişmez huyları ve planları olmadığı anlaşıldığında yukarıda sıralananlar anlamsızlaşır. Olaylar geçmişle ilgili, bugünle ilgisiz 'bitmiş' olaylar sayılır, güncel güçleri ve işlevleri kalmaz. Ayrı ayrı her olay doğru olsa bile aralarındaki ilişki yok olur; milli mitosunu besleyen bütünlük çöker.

Oysa bir milli kimlik taşıyanlar sürekli olarak gözlerinden kaçırmadıkları 'öteki' aracılığıyla toplumsal güvensizliği beslerler. 'Öteki' her zaman 'bize karşı olan' bir bütün olarak ele alınır. Tek tek kişiler seçilemez olur. Düşüncede milletler ilişkileri artık bütünüyle egemen olur. [15] Bugün ve yakın gelecek geçmişin bir tekrarı olarak algılanır. Kaygı ve korku senaryoları yaratmak milliyetçi dünya görüşünün temel görünümüdür. Özellikle 'öteki her zaman bize karşıdır' anlayışı ülkeler ilişkilerini gittikçe daha kötüye giden bir sarmala dönüştürür.

[16]

Ancak milliyetçiliğin 'öteki' konusunda aşırılıklara vardığında oluşturduğu sorun milli hasımla sınırlı kalmaz. Yaratılan toplumsal güvensizlik başka alanlarda da dar boğazlar oluşturur. Genel bir güvensizlik ve yabancı düşmanlığı toplumsal yaşamın her alanına yayılır, hoşgörü azalır, huzursuzluk yaşanır. Etrafta 'öteki'nin uzantıları olarak algılanan düşmanlar, ajanlar vb. görülmeye başlanabilir. Ülkede olağan dışı bir durumun varlığı kabul edilir ve demokratik özgürlüklerin kısıtlanması gerekli görülebilir. Milli kimliğin üzerinde bina edildiği mitoslar, aşırı tutarsızlıkları yüzünden, yurttaşlar arasında tedirginlik yaratabilir. Ülkenin komşularıyla ve başka ülkelerle ilişkileri bozulabilir. Giderek ülke dünyadan tecrit edilebilir, soyutlanır, içine kapanabilir.

Ama ülke çapında 'öteki' konusundaki oluşturulan söylemin pratik bir de yararı olduğu ileriye sürülebilir. 'Ötekine' yakıştıranlar incelenerek milli kimlikle ilgili önemli bilgiler elde edilebilir. Milli kimlik sahibi kimseler kendilerini 'bizden olmayana' göre belirlerler; yada 'ötekini' duygularına göre çizer ve anlatırlar. [17] Bu konudaki milli söylem incelendiğinde, ve özellikle bu alandaki suskunluklar ve çelişkiler ele alındığında kimliklerle ilgili, başka yöntemlerle elde edilemeyen (itiraf edilmeyen) önemli ip uçları yakalanır. Bu yöntem 'dekonstrüksiyon' yöntemi olarak da algılanabilir. Aşağıda bu tür yaklaşımlarla ilgili bir kaç örnek verilmektedir.

Milli kimliğin pekiştirilmesinde öncü rolü üstlenen en örgütlü organ milli devlet olmuştur, bu devletin resmi görüşünü en iyi yansıtan ise okul kitaplarıdır. Zaten Cumhuriyet döneminde (1930lu yıllarda) geliştirilen Türk Tarih Tezi en geniş biçimiyle ancak okul kitaplarında bulunabilir. Bir milli kimlik oluşturmayı amaçlayan bu tezde Yunan'a karşı geliştirilen söylemle, Türkler'in antik Yunan uygarlığının kurucuları olduğu, çağdaş Türkiye'nin topraklarının ilk sakinlerinin de Türkler'in oldukları savunulur. [18] Bu görüş, 1994 yılına kadar, ama gittikçe daha alçak sesle okul kitaplarında tekrarlanır. İyon uygarlığının Yunan boyutu (dili örneğin) sistemli bir biçimde bugüne dek okul kitaplarında yer almaz ve bu uygarlık 'Yunan'a karşı' bir 'Anadolu' kültürü olarak tanıtılır. [19]

Bizans konusu farklı bir biçimde ele alınır (yada daha doğrusu 'alınmaz'): konu tarihi ders kitaplarında suskunlukla geçiştirilir. Anadolu'nun tarihi anlatılırken pek bilinmeyen ve İsa'dan binlerce yıl önce var olan uygarlıklara sayfalarca yer ayrılırken, Osmanlılar'ın göreceli olarak yakın bir dönemde, topraklarını, halklarını, kurumlarını bir miras olarak ele geçirdikleri, ve Anadolu'da bin yıldan fazla kesintisiz yaşamış olan Bizans'a ancak bir iki paragraf ayrılır; o da Türkler'in savaş alanlarında başarılarından söz etmek için. Bizans'ın Rum/Yunan yanı anılmaz, bir Doğu Roma 'devleti' olarak resmedilir ve 'halkından' ve kültürünün etnik yanından söz edilmez.

Türk-İslam tezinin gelişmesi ve Türkler'in antik Yunan'ın kurucusu olduğu tezi terk edildiği oranda, antik Yunanlılar da olumsuz olur. 1980lerde örneğin, antik Yunanlılar 'melez', 'barbar kabilelerdir'. [20] Antik Yunanlılar'ın çağdaş adaşlarıyla hiç bir ilişkileri olmadığı, yani tarihe dayanarak 'öteki'nin topraklarımızda hak sahibi olamayacağı sürekli vurgulanır. 1994'den sonra, uluslararası tepkilerin de etkisiyle, okul kitaplarından çağdaş Yunanlılar'a yöneltilen ve küfrü andıran nitelemeler çıkarılır ama aynı anda bu kez antik Yunan'la her türlü ilişki kesilir ve genel bir tehdit algılaması egemen olur, her yanda düşmanlar görülmeye başlanır.

[21]

Haritalar değişir ve Orta Asya'dan göç okları Yunanistan'a ve hatta Batı Anadolu'ya da vardırıılmaz.

[22]

Kolayca görüleceği gibi bu kimlik arayışları 'öteki' konusunda görülen güvensizlikle ilişkilidir. Bu konuda büyük bir tutarsızlık, kararsızlık ama suskunluklar da görülür. Tarih sürekli yeniden yorumlanarak (yanlış) sorulara, bazı kaygılara cevaplar aranır. Bu tür yorumlar okul kitaplarından başka milliyetçi/milli Türk tarih yazıcılığında da sık rastlanır. [23] 'Öteki' (Yunan), zımnen yada doğrudan, kimi zaman sert bir dille kimi zaman ise 'akademik' bir üslupla, eskilerden bugüne hemen hemen aynı olumsuz yaklaşımları sergileyen, tehdit oluşturan ve (olumlu olan 'bizler'e) karşı kötü niyetleri olan bir 'bütün' olarak sergilenir.

[24]

Türkçe edebiyat metinlerinde ise milliyetçi söylem ve 'öteki' daha büyük bir çeşitlilik sergiler. Edebiyat metinleri toplumun daha geniş bir kesiminin aynasıdır. Bu çok geniş konuya burada kısaca değinilecektir.

[25]

Milliyetçi söylemin temsilcileri sayılabilecek yazarlar (örneğin Halide Edip, Yakup Kadri, Tarık Buğra, Atilla İlhan, vb) olumsuz 'öteki' konusunu yukarıda özetlendiği gibi yansımalarından başka, bu konuyu başka etkenlerle birlikte ele alırlar. Hemen hemen istisnasız olarak, 'öteki'ne olumsuz bakanlar, aynı zamanda 'kendi' devletlerine toz kondurmamakta ve Batı dünyasını düşman olarak algılamaktadırlar: ya askeri alanda yayılmacı büyük güçler olarak, ya İslamcı bir söylemle bir kimlik tehdidi bahanesiyle yada antiemperyalist 'sol' bir söylemle. Dikkat edildiğinde bu tür yaklaşımların temel özelliği 'öteki'ne karşı olması değil, 'biz'e karşı genel bir tehdidi dile getirmesidir. 'Yunan' (yada başkaları) bu konuda bir çıkış yoludur, güvensizliğin ve yabancı düşmanlığının kanalize edildiği günah keçisidir. Başka türlü söylendiğinde milli söylemin paranoik bir boyutu vardır. Milliyetçiliğin bu yanı yüzünden 'öteki'nin arada hüviyet değiştirdiği ama her zaman bir 'düşmanın' gündemde kaldığı görülür. Milliyetçi ideoloji 'öteki'siz varlığını sürdüremez gibidir.

Gene edebiyat metinlerinin içinde görülen başka bir özellik, milli/milliyetçi yaklaşımın gizli, üstü örtülü ve dolaylı bir biçimde de var olabileceğidir. En masum ve hatta milliyetçiliğe karşı gibi görülen söylem ve tutumlarda bile güvensizlik ve 'öteki'ne karşı çıkma isteği, 'ötekinin' varlığını kabul etmeme eğilimleri görülebilir. Örneğin Halikarnas Balıkcısı ve Kemal Tahir gibi yazarların 'insancıl' ve 'sol' söylemlerinin, temelde 'ötekini' yadsımdan başka bir anlam taşımadıkları gözden kaçabilir. '*Öteki' 'bizi' çok sevdi, üstünlüğümüzü ve egemen konumuzu hep tanıdı, 'biz' de onu alicenap tutumumuzla koruduk*' anlamına gelen öykülerin berisinde milliyetçilerin klasik güvensizlikleri ve 'ötekinin' gerçek yada muhayyel, olumlu ve olumsuz yanlarını kabul edememenin belirtisi görülebilir. 'Öteki' bu durumlarda milli ihtiyaçlara göre yeniden yaratılmıştır. Bu tarihi muhayyel düşman bu metinlerin içinde artık 'bizi' övmek ve haklılığımızı dile getirmek misyonunu üstlenmiştir, 'bizi' kabul ettiği ve etnik kimliğini kaybettiği oranda vardır, bu şartla kabul edilmektedir, resmedilmekte ve hatta sevilmektedir.

***

[1] Anderson, Benedict. *Imagined Communities*, Verso, Londra - NewYork, 1990, s 15.

[2] 'Milliyetçilik eski dinlerin yerini alan yeni (ersatz) bir dindir. Milliyetçilerin anladığı biçimdeki millet, bir tür tanrıdır (substitute of god). Milliyetçiliğin bu türüne etnolatry (millet tapıcılığı) diyebiliriz.' (Hugh Seton-Watson, *Nations and States*, Westview Press, Colorado, 1977, s. 465).

[3] Milli devletin ve milliyetçiliğin halkların gerçek ve somut çıkarlarını sağladığı savı ancak kimi zaman, örneğin milli devletlerin ilk kuruluş aşamalarında bir dereceye kadar geçerli olabilir. Milliyetçilik, sorunları ele alışının fetişe dönüşmüş yaklaşımı ve sürekli olarak yabancı düşmanlığını yeniden üretmesi yüzünden, somut çıkarlarını değil, muhayyel çıkarlarını gözetmektedir. Dinsel bir bağnazlıkla davranan her cemaat gibi, milliyetçi cemaatlerin 'çıkartları' muhayyel, zararlar ise çok daha somuttur. 'Milli çıkar', çıkar konusunda yabancılaşmayı içermektedir.

[4] Kimi zaman milliyetçiliğin inkar edilemeyecek aşırılıkları (vahşeti, maceracılığı, saflığı vb.) sözcük icadıyla savunulur. Milliyetçilik inkar edilip 'millilik'ten yana çıkılır (örneğin milli edebiyat, milli dava, milli görüş, milli yazar denir, ve millilik bu bağlamda olumlu bir yaklaşım olarak gösterilir). Oysa milliyetçilik tarih içinde yeni bir bakış açısı getirmiş olan bir ideolojidir; özü bu yeni kimliktir. Milliyetçiliğin saldırgan ve aşırı yada barışçı ve mutedil olması ise konjonktürel bir durumdur; fark milliyetçiliğin çeşitli görünümleridir. Bundan dolayı da milliyetçi kimseler duruma göre bir görünümde ötekine kolaylıkla geçebilmektedir. Ayrıca neyin 'mutedil' olduğu da yoruma açıktır. Neyin olumlu yada olumsuz olduğu, yani değerlendirilmesi insanların benimsedikleri paradigmaya bağlıdır. Bu konuda herkesin ortak bir yorum etrafında uyum sağlaması olanaksızdır. Tabii 'milli' kelimesinin 'kamusal' anlamına gelen ek bir anlamı da vardır; İngilizce'de de genellikle 'public' ve bazen 'national' bu anlamda kullanılır. Bu yazıda ulusçuluk/ulusallık ile milliyetçi/milli kelimeleri 'tarihsel ve yaygın bir ideoloji' anlamında

eşanlı sayılmıştır.

[5] Milliyetçi anlayışın en nihayetinde, itiraf etmese de, biz ve 'öteki' konusunda ırkçılığa varması ilkelerinden dolayı kaçınılmazdır. Milletlerin devamlılığına, tarih içindeki sürekliliğine, milli karakterin kalıcılığına olan inanç, değişmez bir öz ile açıklanmaya ihtiyacı vardır. Bu 'kalıcı' öz ise toplumlarda var olduğu varsayılan bazı özelliklerde aranır: ne hikmetse hep de olumlu olan bu 'bizim' kalıcı özellikler, her milletin ırkçı anlayışını ele verir. Kişiler artık milli/ırkçı bir bütünlük içinde algılanacak ve ele alınacak, ve sırasıyla 'öteki'ni de toplu olarak (cemaat olarak) cezalandırılacaktır, sürülecektir, vb.

[6] Örneğin bkz: Karal, Ziya Enver. Osmanlı Tarihi V. Cilt, T. Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 121. Ama okul kitapları da bu anlayışı yansıtmaktadır (Millas, H. 'The French Revolution in Turkish Textbooks', *Bilder Einer Revolution*, der R. Riemenschneider, Georg-Eckert-Institut & Harmattan, Frankfurt/Main & Paris, 1994 adlı eserde.)

[7] *Anadolu'da Tanın*, Kavram, İstanbul, 1977, s. 99, 123.

[8] Bkz: Millas, H. 1) *Türk Romanı ve Öteki*, Sabancı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 42-49 ve daha ayrıntılı bilgi için 2) 'Türk Edebiyatında Yunan/Rum İmajı: Ömer Seyfettin', *Kebikeç*, Sayı 3, 1996.

[9] Ahmet Refik. *İki Komite İki Kıtal*, Kebikaç Yayınları, Ankara, 1994, s. 23.

[10] Bkz: Mete Tunçay, *Türkiye Tarihi, 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, derleyen Sina Akşin, Cem, İstanbul, 1989 adlı yapıtta, s. 68. Salâhi Sonyel de bu tarihin Türk İstiklal Savaşının başlangıcı sayılmasını makul sayar:

Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika

,
1,

T. Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s. 65.

[11] Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, T. Tarih Kurumu, Ankara, 1984, s. 242.

[12] Bkz. Cem Behar. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927*. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996, s. 50

[13] Oysa çağdaş Yunanlılar antik Yunanlılar'ın devamı olduklarını 18inci yüzyılın sonlarında 'keşfetmiş', Bizans'ın Yunan olduğu Yunanlılarca inanılması ise daha da yenidir; ancak 1850'lerden sonra. Yunan milli tarih yorumunun inşası konusunda bkz: H. Millas, a) *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim, 1994, s. 157-189 ve s. 161-163, 188; b) Ayvalık ve Venezis, Yunan Edebiyatında Türk İmajı, İletişim, 1998 ve c) 'Ulusçuluk ve Yunanistan Örneği', Marksizm ve Gelecek, Sayı 2, 1994. Türk milli kimliğinin 'Yunan'a göndermelerle oluşması' konusu için bkz: H. Millas. *Türk Romanında 'Öteki' - Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Yayınları, 2000.

[14] Milletler arasında gelişen yabancı düşmanlığının diyalektik bir boyutu vardır. Üç farklı alanda yer alan imajlar bu ilişkileri etkiler. Milletler hem 'öteki' hem de kendileri hakkında imajları (değerlendirmeleri) vardır. Üçüncü bir imaj ise 'karşı taraf acaba bizi nasıl görüyor' konusundadır. 'Öteki' tarafla ilgili imaj, 'kendimiz' ile 'karşı taraf bizi nasıl görüyor' imajlarıyla doğrudan ilişkilidir: eğer bu son iki imaj arasında fark küçükse 'öteki'ne karşı hıncı o denli fazla değildir, yok eğer fark büyükse, yani 'biz' kendimizi çok üstün 'öteki' ise bizi çok aşağı görüyorsa (daha doğrusu bizi aşağı gördüğüne inanıyorsak), sonuçta milletler arasında yabancı düşmanlığı daha da artmaktadır. Yani milliyetçi peşin yargılar kısır bir döngü oluşturur. 'Öteki' ile ilgili kötü imaj ile 'kendini beğenmişlik' bir arada bulunduğu, biz-öteki ilişkileri ve 'öteki'yle ilgili oluşturulan imaj daha da kötü olur.

[15] Evrensel olan tek tanrılı dinler ve bazı felsefi ekoller (milliyetçilikle aşılamadıkları durumlarda) bu konuda farklı bir anlayışı sergilerler: İnsanları soylara/ırklara ayırmazlar, cemaat olarak ele almazlar. 'Doğru yolu' seçen kişi 'bizden' sayılır; geçmiş ise ikincildir.

[16] Uluslararası ilişkiler uzmanları 'öteki' ile ilgili bu konuları ve bu tür yaklaşımların zararlarını enine boyuna işlemişlerdir Örneğin John W. Burton, imajların (algılamaların) kendi gerçekliğini yarattığını anlatır. Karşı taraf tehdit olarak değerlendirildiğinde bu durum ister istemez bazı savunma önlemlerinin de alınmasına yol açar. O zaman 'öteki' de tedbirini alır ve bu eylem ilk tehdidin bir doğrulanması sayılır. ('Resolution of Conflict', International Studies Quarterly, cilt 16, no. 1 Mart 1972).

[17] Psikolojiden bir benzetme yaparak, 'öteki'ne yakıştırılanların Carl Jung ve özellikle Hermann Rorschach'ın geliştirdikleri testler gibi bir işlevi olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlar etraflarına bakıp ne gördüklerini anlattıklarında bir noktadan sonra iç dünyalarında (kimliklerinde) taşıdıklarını dile getirmeye başlarlar. 'Öteki' aynamız olur; imajlarımız (kafamızdaki görüntüler) tarafsız bir makinenin çektiği fotoğraflar gibi değil, bizim çizdiğimiz ve bizim iç dünyamızı dışa yansıtan bizlerin çizdiğimiz tablolar gibidir.

[18] 'Tarihin bugün Milattan 4 bin yıl kadar geriye götürebildiği Akdeniz medeniyeti, Turova, Girit, Lidya ve İyonya' gibi uygarlıkları Türkler'in kurduğu savunulur. 'Bu Akdeniz medeniyetini kimler yaptı? ... (Bu kavim) Orta Asya'dan, Ana Türk yurdundan ayrılmağa mecbur kalmış olan Türklerdir' ... 'İnsanlar yakın zamanlara kadar bütün Akdeniz havzasına müstakil bir Yunan medeniyeti tasavvur ve kabul edecek kadar az bilgili idiler' ... 'Ege Denizinin ve bunun garbındaki kıt'anın ve Trakya'nın dahi ilk sakinleri aynı menşe ve ırktandırlar (Türktürler).

(
Tarih I
, Devlet Matbaası, 1932, s. 31-32, 127).

[19] Bkz. H. Millas a) 'Türk Ders Kitaplarında Yunanlılar: Bütünleştirici bir Yaklaşım', *Tarih Eğitimi ve Tarihte 'Öteki' Sorunu* adlı yapıtta, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 254-265 ve b) Türkiye'de Etnosantik Tarihçiliğin Pratik Sonuçları', *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları* adlı yapıtta, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 123-132. Bu makalelerde 'Bizans' ve 'Çağdaş Yunanlılar' konuları da işlenmiştir.

[20] Bkz. H. Millas. A) 'İlkokul Kitapları', *Türk-Yunan İlişkilerine Bir Önsöz* adlı yapıtta, Kavram, İstanbul, 1995, s. 36.

[21] Türkiye'de 'bizden önce atalarımız, onlardan önce de onların ataları yaşamışlardı. Bizden sonra gene bizim çocuklarımız yaşayacaklar' ve 'Ancak Türk toplumunun bu hızlı kalkınma ve modernleşme isteği, bazı komşu ülkeler tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Bu ülkeler kendi topraklarını genişletmek ve deniz hakimiyeti oluşturmak amacıyla çaba harcamaktadırlar. Burada bize düşen görev, ülkemize yönelik bu türlü yıkıcı ve bölücü tehditleri yok etmektir' gibi cümleler 'öteki' konusunda ne tür güvensizliklerin beslendiğinin ve genç kuşaklara ne tür bir yabancı düşmanlığı aşılanmaya çalışıldığının bir örneği olarak gösterilebilir (bkz. Şenünver, Güler ve başkaları, *İlköğretim Okulu, Sosyal Bilgiler 5*,

Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999, s. 16 ve s. 89).

[22] Bkz. Deliorman, Altan. *Genel Türk Tarihi 1*, İstanbul, Bayrak, 1995, s. 15.

[23] Bu konuda bkz. H. Millas a) Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim, İstanbul, 1994, s. 201-243 ve b) 'Non-Muslim Minorities in the Historiography of Republican Turkey: The Greek Case', *The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography*, adlı yapıtta, derleyen Fikret Adanır & Suraiya Faroqhi, Leiden: Brill, 2002, s. 155-191 (yayınlanacak).

[24] Bir yanlış anlamaya yer vermemek için bu yaklaşımları sergilemeyen tarihçilerin de bulunduğu hatırlatılmalıdır. Burada konu milliyetçi söylemle sınırlandırılmıştır.

[25] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. H. Millas, *Türk Romanı ve 'Öteki', Ulusal Kimlikte Yunan İmaji*, Sabancı Yayınları, İstanbul, 2000.